

Святлана Тарасава

Гродна

Сакралізацыя вобразу Радзімы ў творчасці беларускіх пісьменнікаў Польшчы

Сучасная рэчаіснасць практычна не пакінула чалавеку такіх бакоў быцця, што заставаліся б асвечанымі сакральным сэнсам. Разнастайныя навуковыя адкрыцці сёння могуць развянчаць практычна любую трансэндэнтальную з'яву. І, здавалася б, атэістычнае ХХ стагоддзе павінна было цалкам дэсакралізаваць чалавечае існаванне.

У той жа час шмат іншых фактараў сведчаць: у чалавеку не толькі не знікла вера ў існаванне нейкіх вышэйшых сіл, але і захавалася ўнутраная патрэба напоўніць новым сакральным сэнсам свае асобныя ўспрыняцці, думкі, успаміны і неаддзельныя ад іх аб'екты і падзеі.

Сакралізацыя – (ад лац. sakralis – свяшчэнны), наданне прадметам, з'явам, людзям свяшчэннага, рэлігійнага зместу, падпарадкаванне сацыяльных інстытутаў, культуры і бытавых зносін рэлігійнаму ўплыву. У аснове сакралізацыі – вера ў існаванне свяшчэннага (сакральнага), процілеглага свецкаму¹.

Сакральнасцю чалавек можа надзяляць прадметы наваколля, людзей, некаторую прастору. Пры гэтым у чалавечым успрыманні названыя аб'екты набываюць каштоўнасць самай высокай вартасці. Яны валодаюць невытлумачальнай таямнічай сілаю і, адпаведна, патрабуюць ад асобы своеасаблівых павышана-эмацыйных адносін.

Па сцвярджэнні навукоўцаў, у сакральнай геаграфіі адным з асноўных палажэнняў з'яўляецца гіпотэза аб існаванні так званых сакральных цэнтраў, дзе пастаянна адбываецца нейкае свяшчэннадзейства,

¹ *Беларуская энцыклапедыя. У 18 т.: Рэле – Слаявіна / Рэдкал.: Г. П. Пашкоў і інш., Мінск 2002, т. 14, с. 89.*

якое і надае гэтаму месцу асобы сэнс і вылучае яго з іншай прасторы. У чалавека ёсць заўсёдная патрэба захоўваць з ім непасрэдную сувязь для абнаўлення і падтрымання жыццёвай сілы. Такой уласцівасцю валодаюць агульнавядомыя і прызнаныя “святыя” мясціны, якіх дастаткова на карце сусвету. Але ёсць месцы, што прызнаюцца ўнікальнымі не для многіх і ўсякіх, а толькі тых, хто звязаны з імі сваімі асобымі сувязямі і адносінамі.

У многіх народаў назіраецца традыцыя надзяляць выключнымі якасцямі тое, што складае такое шматзначнае і шматплановае паняцце, як Радзіма.

Вобраз Радзімы ў творчасці беларускіх пісьменнікаў Польшчы, членаў літаратурнага аб’яднання “Белавежа”, з’яўляецца ад пачатку вобразам знакавым, прыцягальным, калі не сказаць адным з самых запатрабаваных і шматзначных. Гэта тэма неаднаразова станавілася аб’ектам літаратуразнаўчага даследавання. Як правіла, у творах беларускіх аўтараў з Польшчы вылучаўся той канкрэтны рэальны свет, які быў напоўнены пазнавальнымі дэталямі, запамінальнымі рэчамі. У розных пісьменнікаў канстатавалася нават адносна блізкасць і тое-снасць ў выяўленні роднага і дарагога сэрцу месца. *Характэрна, што самі паэты заўсёды ўжываюць слова “Айчына”, тым самым як бы індывідуалізуючы дадзенае паняцце, пазбаўляючы яго ад гучнай і зымальцаванай пафаснасці. Айчына, Бацькаўшчына – гэта той куток Падляшша, дзе вырас кожны паэт. Увесь час прыцягненне да родных мясцін адчувае лірычны герой паэзіі Яна Чыквіна, Алеся Барскага, Віктара Шведа, Надзеі Артымовіч і інш.*²

Сказанае дакладна фіксуе сваё асобае выяўленне вобразу Радзімы ў творчасці гэтых пісьменнікаў. Яна сапраўды практычна заўсёды выступае не як Радзіма-дзяржава, а як канкрэтнае лакальнае месца, з якім чалавек пажыццёва непарыўна звязаны.

Многае з асабіста перажытага беларускімі творцамі стала той першапрычынай, якая абумовіла ўзнікненне сакральных адзнак, якімі характарызуецца радзінны свет. З другога боку, у творчасці беларускіх пісьменнікаў XIX стагоддзя даследчыкамі ўжо адзначана традыцыя выяўлення Радзімы як *полюса сакральнасці*³. Усё гэта разам узятае

² А. Раманчук, *Паэзія “Белавежы”*: сінтэз нацыянальнага і агульначалавечага, (у:) *Актуальныя праблемы выкладання мовы і літаратуры ў сярэдняй і вышэйшай школе*: Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі, Гродна 2004, с. 242.

³ С. Даніленка, *Беларускі этнічны Космас у творчасці Я. Чачота, Я. Баршчэўскага і В. Дуніна-Марцінкевіча*, “Весці АН Беларусі”, Серыя гуманітарных навук 1997, № 1, с. 69.

дазволіла яшчэ глыбей асэнсаваць родную прастору як рэальнасць, што з'яўляецца вытокам іншых сакральных сэнсаў.

У беларускіх пісьменнікаў Польшчы Радзіма выступае сакральным месцам, у якім замацавана свая канкрэтная мадэль існавання, якая вызначае спецыфіку сувязей чалавека з Сусветам. Роднае месца часта ўзносіцца да пэўнага ідэалу, які з'яўляецца неабвержным на працягу ўсяго існавання чалавека. Гэта частка прасторы пачынае набываць у свядомасці чалавека не толькі адзнакі ідэальнага свету (Божага царства), але часам і ўспрымацца як увасабленне Раю.

І таму абсалютна натуральна тое, што практычна ва ўсіх творцаў Радзіма выступае як ідэальная прастора, у якой чалавек жыве ў гармоніі з самім сабой, з прыродай і з творчасцю:

...Дзе лёгка зусім заблудзіцца
І верыць: шчаслівы ты ўволю,
Дзе б'юць жыватворчы крыніцы,
Дзе кожнаму можа прысніцца
Паэзіі магнітнае поле⁴.

Я. Чыквін, Я жыць хачу, як вы жылі...

Успрыняўшы з маленства родныя мясціны як трывалы і дасканалы свет, паэты не губляюць гэтага адчування і пазней, калі ўжо пабачаць іншае, сутыкнуцца з праявамі новага. Радзіма для беларускіх паэтаў нязменна застаецца прасторай для светлых і ўзвышаных пачуццяў, а самае важнае: толькі тут чалавек здольны адчуць сябе вольным, акрыленым, ачышчаным ад усяго наноснага і другараднага:

Кальшашся ў напевах песні роднай,
І мяеш твар у промнях залацістых,
І толькі тут я поўнасцю свабодны,
І толькі тут душой заўсёды чысты⁵.

А. Барскі, Беластоцкі край

Ужыванне паэтам эпітэта “залацісты” відавочна базуецца на даўнім значэнні гэтага колеру: *гэта тое, што з'яўляецца вобразам святла, а таму і сімвалізуе святло*⁶. І гэтаксама, як і ў класічнай літарату-

⁴ Я. Чыквін, *Адно жыццё: выбранае*, Беласток 2009, с. 5.

⁵ *Беларускія пісьменнікі Польшчы. Другая палова XX ст.* / Укл. Я. Чыквіна, Мінск 2000, с. 289.

⁶ А. Марчанка, *Колеравая парадыгма ўспрымання і асэнсавання нацыянальнай рэчаіснасці ў творах Якуба Коласа*, (у:) *Язык и социум: Материалы IX Международной научной конференции, 3-4 декабря 2010 г.*, Мінск: В 3 ч., Мінск 2011, ч. 3, с. 150.

ры, у вершы Алеся Барскага *гэтае залатое ззянне ўспрымаецца як адна з праяў зямной і нябеснай прыгажосці. Сонечны бляск асвятляе краявіды, адухаўляе навакольны свет, дорыць радасць новага дня і, здаецца, натхняе і чалавека на самыя светлыя і высокія памкненні*⁷.

У Віктара Шведа да такіх самых адчуванняў далучаецца яшчэ пачуццё замілавання і цеплыні ад сустрэчы з блізкімі людзьмі:

Скажу, бывала: еду да бацькоў,
І клопаты знікаюць, абавязкі,
І адчуваю ўцеху цёплых слоў,
І мора дабраты, і мора ласкі⁸.

Скажу, бывала: еду да бацькоў

Вершы Надзеі Артымовіч перадаюць думку пра выключна гаючае ўздзеянне на чалавека роднай зямлі, дзе кожны набывае не толькі фізічную сілу і моц, але і лекуецца духоўна:

П'ю прагна
Як цудадзейнае лякарства
Тваё неба мой Бельск (470)

П'ю прагна...

У той жа час вобразу Радзімы-раю ў вершах беларускіх паэтаў процістаіць вобраз антыпод – Горад, які ўвасабляе месца, дзе цалкам парушаны запачаткаваны раней уклад жыцця:

А ў веку дваццатым
Спяшаемся мы
З драўлянае хаты
Ў гіганты-дамы (197).

В. Швед, У клетцы з бетону

І як вынік гэтаму – адваротнае адчуванне чалавека: пакінутасць, адзінота, зняверанасць: *Я не патрэбны тут нікому // У калайцоце гарадскім*.

Той свет, што знаходзіцца за межамі Радзімы-Раю, у тым ліку і Горад, асацыіруецца з Хаосам, месцам, дзе няма ўсталяванага парадку,

⁷ Тамсама, с. 150.

⁸ *Беларускія пісьменнікі Польшчы. Другая палова ХХ ст.* / Укл. Я. Чыквіна, Мінск, 2000, с. 200. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

дзе пануюць змрок і бязладдзе. Але ў большасці аўтараў выяўляецца думка пра магчымасць вяртання ў Рай, пра духоўнае ачышчэнне ад судакранання з ім.

У выяўленні Радзімы як месца сакральнага натуральна адчуваецца ўздзеянне своеасаблівага рэлігійнага поля, дзякуючы чаму рэалізуецца думка пра Радзіму як месца для ўваскрэшання, абнаўлення:

Салёнымі жменямі дажджу
Ты абмываеш
Чужую вопратку
Сваіх дзяцей...
Разаграваеш іх скамянелыя сэрцы
Адмыкаеш іх зашнураваныя вочы
Развязваеш іх спутаныя рукі... (471)

П'ю прагна...

Так, Надзея Артымовіч пераканана сцвярджае: ён, гэты свет, здольны вярнуць чалавеку страчанае, ператварыць слабага ў моцнага, знявераную асобу ў перакананага змагара ці чалавека з моцным духоўным стрыжнем. Праз прыём метафары ў вершы перадаецца аўтарскае адчуванне той магутнай унікальнай сілы, якой валодае родны зямны рай.

Менавіта радзіма робіць чалавека асобай, якая можа па-хрысціянску пакутаваць, прымаць на сябе чужы боль, вучыць дараваць, быць цяпрым, не адчайвацца, не губляць надзеі. Такім матывам прасякнуты вершы Міхася Шаховіча, Юрыя Баены і інш.

Прастора Радзімы становіцца метафізічным ландшафтам, які здольны пераадолець нават самую смерць (“*Мой краю вечны, краю незаменны*” (289)) і перадаць адчуванне вечнасці самому чалавеку (“*На роднай Беласточчыне я вечны*” (289)).

Творчасць пісьменнікаў Польшчы дае магчымасць сказаць, што кожны з аўтараў вызначае дакладную лакалізацыю сакральнага цэнтра, які цесна звязаны з паняццем Радзімы: у Надзеі Артымовіч – гэта Бельск (*Бельск – ікона малітва сон жыццё* (469)); у Віктара Шведа – вёска Мора (*Снішся мне ты, вёска Мора* (200)), а Юрый Баена сцвярджае: *Толькі ў Пушчы маўчым мы. // У Белавежы нашай, // Святыні нашай!*.. (541). У Яна Чыквіна сакральнае месца напачатку адзначаецца дастаткова агульна: *На Гайнаўшчыне дыхаецца ўволю*⁹, паз-

⁹ Я. Чыквін, *Адно жыццё: выбранае*, с. 8.

ней яно канкрэтызуецца адпаведным прызнаннем: *Дубічы, Дубічы... / ...Як сон залаты. / Штодзённа любячы, / Я заўжды гатовы / Ваш след чалаваць, / Які не астыў*¹⁰. Не ў меншай меры дарагім месцам з'яўляецца радзіма і для Алеся Барскага, які канстатуе, што вышэйшае прызначэнне чалавека (...) *быць заўсёды пры айчыне // Сваёй блізка. / І паўтараць яе святое // Заўжды імя*¹¹.

У канкрэтнай геаграфічнай кропцы аўтарамі дакладна адзначаюцца праявы сакральнай прасторы, у якой адбываецца пастаяннае дзейства свяшчэнных сіл. Гэтыя сілы глыбока ўздзейнічаюць на асобу, выклікаючы ў ёй ўнутраную патрэбу захоўваць прамую сувязь з гэтым месцам.

Сімволіка сакральнага цэнтра часта ўвасабляецца ў самых розных прыродных вобразах, часцей тых, якія падказвае нацыянальны ландшафт. У паўднёвых народаў такія сімваламі часта выступаюць гара, стэп, рака і інш.

Натуральна, што ў беларускай культуры сакральнасцю надзяляюцца свае прыродныя адзнакі: курган, возера, камень. Але асаблівай знакавасцю надзялялі беларусы лес. *Лес выхаваў характар беларуса, – пісаў Уладзімір Караткевіч, – наш лес і чалавек – родныя, і таму беларус любіць яго*¹². Таму, па сведчанні даследчыка Алеся Бельскага, *беларуская паэзія спавядаецца лесу, моліцца яму і ўслаўляе яго ачышчальную сілу*¹³.

Гэта традыцыя прасочваецца і ў творчасці беларускіх пісьменнікаў Польшчы. Ужо тым жа навукоўцам канстатавалася: *Даволі характэрны і ў той жа час своеасаблівы паэтычны погляд выяўляе Алесь Барскі ў вершы “О лес...”. Гаворачы пра генетычную роднасць з лесам, паэт бачыць у ім магутнага атланта, які трымае свет. Лес – нібы галоўная апора жыцця, прадаўжальнік усяго чалавечага на зямлі*¹⁴:

О лес,
ты брат,
ты бацька мой і дзед;
і песняй ты,
і марай ты,
і хлебам.

¹⁰ Тамсама, с. 12.

¹¹ А. Барскі, *Блізкасць далёкага: паэма*, Беласток 1983, с. 74.

¹² У. Караткевіч, *Зямля пад белымі крыламі: нарыс*, 2-е выд., Мінск 1992, с. 50.

¹³ А. Бельскі, *Свет ад травы да зор: Беларуская паэзія: сістэма вобразаў прыроды, паэтыка пейзажу*, Мінск 1998, с. 40.

¹⁴ Тамсама, с. 38.

Ты нада мной,
каб не ўпаў на плечы свет,
падпёр рукамі неба (291).

Гэты ж аўтар перажывае ў лесе яшчэ адно дзіўнае пачуццё: духоўнае ачышчэнне і абнаўленне, вяртанне да існасці і веры ў дабро. З лесу, як з храма, *ідзём, як анёлы, / З паднебнага вячання, / Ададаўшы Богу божае, / А чалавеку ўсё людское...* (294)

Міхась Шаховіч увогуле самой назвай твора падкрэслівае сакральны характар гэтага прыроднага асяродку. Яго верш называецца “Святы лес”. У ім таксама падаецца думка аб ачышчальнай, выратавальнай сіле лесу. А яшчэ праз лес паэт адчувае сувязь з продкамі, для якіх менавіта гэтае месца заўсёды было і прытулкам, і духоўным апірышчам. Таму і душа сучаснага чалавека цягнецца да даўняга, сакральнага:

Іду туды,
Іду напіцца,
Ачышціць
Душу здзервянелую
І веры
Продкаў
Пакланіцца¹⁵ (511).

Сакралізаванае ўспрыманне лесу можна знайсці і ў іншых аўтараў. Георгій Валкавыцкі ў вершы “Пад лесам” гаворыць пра лес як пра жывое стварэнне, якое можа даць чалавеку адчуванне абароненасці і заспакаення. Гэтым тлумачыцца прысутнасць у творы матыву вяртання блуднага сына.

А. Бельскі не выпадкова адзначыў у сваім артыкуле, што *лес у беларусаў мае некалькі абліччаў, выступае, так бы мовіць, у чатырох асноўных іпастасях: пушча, бор, гай, дуброва*¹⁶. Але незалежна ад назвы адносіны да гэтага прыроднага асяродку ў беларускіх творцаў застаюцца нязменнымі. Уладзімір Гайдук пранікліва разважае пра казначнасць лесу ў вершы “У бары”, а Юрый Баена самой назвай падкрэслівае выключнасць беларускай пушчы, абазначыўшы яе як “Святыня”.

¹⁵ Тамсама, с. 511.

¹⁶ А. Бельскі, *Свет ад травы да зор: Беларуская паэзія: сістэма вобразаў прыроды, паэтыка пейзажу*, с. 35.

Як бачыцца, выказванне А. Бельскага пра тое, што ў *беларускай паэзіі пачуццё лесу – пачуццё глыбока духоўнае, нават пантэістычна-сакральнае, інакш кажучы, гэта адчуванне прыроды як святыні, Боскай існасці, высокага характа*¹⁷ цалкам пацвярджаецца творчасцю беларускіх пісьменнікаў Польшчы.

У культуры многіх народаў здаўна існавала традыцыя надзяляць надзвычайнымі ўласцівасцямі дрэвы. А ў старажытных славян цэнтрам свету было прызнана так званае Сусветнае дрэва, якое ўвасабляе з'яднанасць Неба і Зямлі, жыццязойкасць і сілу ўсяго жывога. Гэта і дало штуршок для ўспрымання дрэва як сакральнага аб'екта. Тое ж адзначыў і вядомы еўрапейскі даследчык міфалогіі Мірча Эліядэ: *дрэва становіцца рэлігійным аб'ектам дзякуючы сваёй моцы, сіле, здольнасці;...дрэва насычана сакральнасцю, таму што яно мае вертыкальную форму*¹⁸.

У творчасці пісьменнікаў-“белавежцаў” дрэва часта выступае менавіта як сакральны аб'ект, які з'яўляецца неад'емнай часткай роднага навакольнага свету. У гэтай іпастасі выступаюць то клён (А. Барскі, “Прычасці мяне, клёне зялёны...”), то вяз (Я. Чыквін, “Вязе, мой слаўны...”). А М. Шаховіч увогуле адмяжоўваецца ад расліннай канкрэтыкі, чым якраз і набліжаецца да разумення той выключнай сілы дрэва, якую абагаўлялі нашы продкі:

Са страхам і верай
 Стаю на каленях,
 Б'ю ночы паклоны
 Пад падсвечнікам неба,
 Малюся да дрэў –
 Усрыміце маленне,
 Адпусціце грахі
 Майго дзённага быту,
 Што саграшыў
 Не сваёю малітвай (499).

Сакральным статусам беларускія пісьменікі надзяляюць не толькі аб'екты і прадметы, звязаныя з родным для іх асяродкам. Не ў меншай меры сакральнасць выяўляецца і ў вобразах тых людзей, што насыляюць гэты прасторы. У абліччы, дзейнасці, ладзе жыцця пісьменікам бачыцца праявы святасці, высокага Боскага пачатку. Алесем Барскім гэты элемент заўважаецца ў звычайнай сялянскай працы:

¹⁷ Тамсама, с. 36.

¹⁸ М. Эліядэ, *Трактат по истории религий*, СПб 1999, т. I, с. 92.

Селянін, як тварэц.
 задумённа,
 натхнённа
 ідзе па загонах.
 У правай руцэ
 жыватворнасць – зярняты,
 рассыпае ў раллю
 ён пшаніцу (293).

Аўтар нібыта даслоўна паўтарае біблейскае *вось, выйшаў сейбіт сеяць* (Ев. ад Мацьвея 13:3). Нават згадка пра пшаніцу ў вершы Алеся Барскага не выпадковая. У хрысціянстве каласы пшаніцы – гэта праведнае дабро, Божы дар. У Алеся Барскага, безумоўна, прачытваецца думка аб святасці працы хлебараба, але ж яна далаўняецца і сцвярджэннем: *Хто ведае трывогу сяўбы... / ...той ведае вартасць / хлеба, / песні, / Айчыны.*

Сакральнае напаўненне маюць ў вершах паэтаў Беласточчыны і жаночыя вобразы. Так, Яну Чыквіну бачацца ў беластоцкім краі *незвычайнай прыгажосці жаночыя твары*. Але не толькі зямной вабнасцю прыцягваюць яны: надзеленыя вышэйшай святасцю, яны здольны на надзвычайнае:

Як ад агню, ад іх займаюцца чэрствыя душы
 І, згарэўшы датла, стаюцца велікадушнымі¹⁹.

У гэтага ж аўтара ў вершы “Малітва” гучыць кранальная просьба аб магчымасці пазнаць характэрнае дабро і праўду, адрасаваная мадонне-славянцы, веліч і красу якой аўтар параўноўвае з іконай Багамаці.

Згаданыя ў творах беларускіх аўтараў сакралізаваныя аб’екты выступаюць як транслятары высокіх маральных каштоўнасцей, якія здаўна жылі ў беларускім народзе, як носьбіты духоўнага пачатку і нацыянальных асаблівасцей.

Несумненна, паняцце “радзіма” з’яўляецца вызначальным у светапоглядзе чалавека. Асаблівае напаўненне яно атрымлівае ў творчасці беларускіх пісьменнікаў Польшчы. Для гэтых твораў Радзіма вызначаецца не толькі канкрэтна-побытавымі праявамі і прыродным ландшафтам, што захавала памяць, яна становіцца сапраўды сакральным месцам, якое з’яўляецца невычэрпнай крыніцай сілы, духоўнай моцы,

¹⁹ Я. Чыквін, *Адно жыццё: выбранае*, с. 105.

месцам далучэння да святога. У іх мастацкім асэнсаванні вобраз Радзімы набывае адзнакі, адпаведныя паняццю сакральнасці: гэта месца самага высокага ўзроўню рэальнасці, непаўторнае, дзівоснае, да канца непазнавальнае і, важна, глыбока шануемае і бязмежна дарагое.

Творчасць пісьменнікаў-“белавежцаў” сведчыць, што духоўнае жыццё сучаснага чалавека, нягледзячы на ўсе дасягненні навуковага прагрэсу, характарызуецца нязменнай патрэбай знаходзіць сакральнае ў паўсядзённым быцці.

STRESZCZENIE

SAKRALIZACJA OBRAZU OJCZYZNY W TWÓRCZOŚCI PISARZY BIAŁORUSKICH W POLSCE

W artykule omówiono problem sakralizacji obrazu ojczyzny w twórczości pisarzy białoruskich w Polsce. Obserwacja obiektów sakralnych, które składają się na pojęcie ojczyzny, pozwala sformułować wniosek, że ojczyzna jest dla członków Białoruskiego stowarzyszenia „Białowieża” wartością najwyższą, pozostającą w zgodzie z wartościami chrześcijańskimi.

Słowa kluczowe: pisarze białoruscy w Polsce, ojczyzna, sakralizacja, raj, symbolika, las, drzewa, wartości moralne.

SUMMARY

THE SACRALIZATION OF THE IMAGE OF HOMELAND IN WORKS OF BELARUSIAN WRITERS IN POLAND

The article considers the problem of sacralization of the image of homeland in works of Belarusian writers in Poland. In the process of the examination of sacred objects which constitute the notion of homeland, the idea that homeland being their highest value is consistent with basic Christian values has been confirmed.

Key words: Belarusian writers in Poland, homeland, sacralization, paradise, symbolism, forest, trees, moral values.